

EÖTVÖS JÓZSEF KÉT LEVELE 1848-BÓL

Életművek vagy gyűjteményes kiadványok megjelenése után az addig lappangó vagy elfeledett íráások, dokumentumok érdekessége érthetően megnő és indokoltá teszi publikálásukat. Ilyenek az alábbiak is, amelyekkel Eötvös József leveleinek 1976. évi kiadását kívánjuk kiegészíteni a más irányú levéltári kutatások során előkerült eredeti anyagokkal. Közülük a legérdekesebb: a Vasvári Pálhoz intézett levél száz évvel ezelőtt már megjelent nyomtatásban.

Vasvári és Eötvös levélváltása

Eötvös 1848. szeptemberi visszahúzódása a politikától közismert. Kevésbé szoktunk azonban felfigyelni arra, hogy a márciusi napokban Eötvös ugyanolyan aktív volt, mint deznált minisztertársai. Tudjuk például, hogy március 30–31-én éjjel még Bécsben tárgyalt, április 1-én hajnalban pedig már Pesten volt, ahová Perczel Mórral együtt hozták meg Pozsonyból a főváros közvéleményét megnyugtató királyi leiratot.¹ Eötvösnek mint kijelölt oktatásügyi miniszternek azonban más feladata is volt: a tanáraival és a vizsgarenddel elégedetlen, az óralátogatást a minisztérium beiktatásáig megtagadó jogász- és bölcsészhallgatók megnyugtatója.² Eötvös április 2-án, vasárnap délelőtt meg is látogatta az egyetemet, ahol meghallgatta az összegyülekezett ifjúság kívánságait, amelyeket Vidacs János terjesztett elő. Eötvös természetesnek tartotta az igényelt tanszabadságot (ez szerepelt a felterjesztett törvényjavaslásban is) és a magyar nyelvű oktatást. A név szerint is megnevezett „obscurus szolgalelkű tanárok” eltávolítására azonban nem tett ígéretet, azok „rögtönítéletkép” való elmozdításával nem értett egyet. Bizalmat kért az ifjúságtól, mely „a forradalomnak nagy tényezője volt”, és ígérte: kívánalmaik ügyében el fog járni.³ Az ifjúság követeléseinek

¹ Varga János: *A jobbágyfelszabadítás kivtvása 1848-ban*. Bp. 1971. 311. és a köv.

² Március 18-án a fővárosnak Pozsonyba induló küldöttségéhez csatlakoztak az egyetem képviselői is, akik másnap benyújtották az országgyűlésnek saját petíciójukat. Ennek nagy szerepe volt az egyetemről szóló 1848: XIX. tc. megszületésében. L. Hajdú János: *Eötvös József báró első minisztersége*. Bp. 1933. 57.

³ Eötvös látogatásáról l. Kovács Ágoston: *Az egyetemi ifjúság*. Pesti Divatlap, (PD) 1848. ápr. 8 (17), 443–444.

hírére a bölcsészkar igazgatója, Korizmics Antal apát azonnal le akart mondani, jóllehet az ő neve nem szerepelt a Vidacs által említett tanárok között. Április 4-én Korizmicsot Eötvös levélben kérte fel maradásra, mindaddig, amíg utódjáról gondoskodhat.⁴

Az ifjúság természetesnek tartotta, hogy a kormány hivatalba lépése után visszatérnek az öreg és konzervatív, sokszor magyarul sem tudó tanárok elmozdítására. Maga az 1848: XIX. tc. is kimondta, hogy az egyetemi rendes tanárokon kívül „más jeles egyének is, a minisztérium által ideiglenesen megállapítandó, későbbben pedig törvény által meghatározandó feltételek mellett oktassanak”. Ennek szellemében a hallgatók ismét megfogalmazták a maguk kívánatait és a márciusi napok óta egy csapásra népszerűvé vált Vasvári Pált szerették volna látni a történeti tanszék élén. Vasvárinak nemcsak szakmai és filozófiai ismeretei vannak – hirdette a Pesti Divatlap –, de előadásai szépek, világosak és azokba lelket is tud önteni.⁵

Eötvös április 29. és május 2. között Bécsben volt, így a május eleji izgatott napokban tért vissza a fővárosba. Ekkor kereste meg őt az egyetemi ifjúság küldöttsége öt pontból álló kívánságával, amelyet egy választmány előterjesztésére „az összes ifjúság magáévá tett”. Az első pont Vasvári kinevezésére vonatkozott, hogy ti. „az általános történet-tant Vasvári Pál, a március 15-i ifjúság kegyence adja elő”. A küldöttség indokolása szerint ugyanis a bölcsészkaron „a történet-tant egy az ifjúság bizalmát teljességgel nem bíró tanár adja elő”, s a mellé helyezett „rendkívüli tanár, a köztiszteletben álló Horváth Árpád” nagyon el van foglalva az oklevél-tan, „a magyar oknyomozó történet” és az egyetemi nemzetőrség szervezésével. Eötvös a küldöttség előterjesztésének csak a 4. pontjával értett egyet, hogy ti. a magas szigorlati vizsgadíjakat töröljék el, a többi követelésre tagadó választ adott.⁶ A küldetésről való beszámolás érdekében május 6-án összehívták az egyetemi ifjúság közgyűlését, amely igen szenvedélyesen reagált az elutasítással felérő ered-

⁴ Eötvös levelét Szentpétery Imre említi, mint amely a bölcsészeti kar 1848–49-es iratai között található. Szentpétery Imre: *A Bölcsészettudományi Kar története 1635–1935*. Bp. 1935. 736. Sajnos, ezek az iratok elpusztultak.

⁵ L. a „Fővárosi hírek” rovatát. PD, 1848. máj. 6 (21), 583.

⁶ A 2. pont az ifjúság számára egy bármikor igénybe vehető sajtógépet kért az Egyetemi Nyomdában; a 3. pont a régi rendszer embereinek a minisztériumban való alkalmazása ellen tiltakozott; az 5. pont az ifjúság bizalmát nem élvező tanárok elbocsátását kívánta. Marczius Tizenötödike, (MT) 1848. máj. 9 (47), 187.

ményre. Végül is a mérsékelték győztek és úgy határoztak, hogy egy, az egyes évfolyamok megbízottaiból álló újabb küldöttség menjen a miniszterhez, tájékoztassa az elutasítás által okozott ingerültségről és ismételve meg a kérelmeket – a sajtóra támasztott igények elhagyásával.⁷

Az egyetemi ifjúság követelése, a jelek szerint, találkozott Vasvári elképzelésével, ezt bizonyítja az alábbi levél. Mivel datálatlan, nem tudjuk eldönteni, hogy pontosan melyik nap keletkezett, de feltehetően május 3. és 5. között. Ezt valószínűsíti az, hogy Vasvárinak a beadványban említett *Történeti névtár* c. munkáját a Marcius Tizenötödike május 4-én kezdte hirdetni mint frissen megjelent kiadványt, s Eötvös-nél az említett küldöttség a május 6-i közgyűlés előtt járt. Azt pedig joggal feltételezhetjük, hogy Eötvös szóbeli elutasítása után Vasvári már nem adta volna be kérelmét.⁸

A megszólítás nélküli beadvány teljes szövege az alábbi:

E történeti munkában mint kezdetéből kitűnik, ki lesz merítve honunk történeti tényeinek legapróbb részlete is; azért van legalább is 15–20 füzetre tervezve. Én tudom, miszerint 50 füzetnél is többet igényel a munka ily részletes modorban. De hazánkban ily szakbeli munka még nincs, s azért teljesen ki akarom dolgozni. – A kiadó e zavargós körülmények közt ily komoly munka nyomtatását csak lassan eszközölheti, mert a sajtókat a röpiratok foglalják el. Képeket is csak később adand. Remélem, miszerint ismereteim mutatványául elég leend e két füzet addig is, míg a többi következendik.

Jelenleg a világtörténetből az első francia forradalom terjedelmes kidolgozásán működöm.

Vasvári Pál

U.I. A tanári szék engem biztosítana a történetek szaktudományának, s komoly munkákon fognék működni. Ne kinszerítsen tisztelt miniszter úr! hogy e fáradalmas pályát hálátlannak

⁷ L. a MT id. máj. 9-i számát.

⁸ Nem látszik valószínűnek, hogy Vasvári Eötvös biztatására adta volna be kérelmét írásban, mint azt Thallóczy vélte. L. Thallóczy Lajos: *Vasvári Pál s a pesti egyetemi ifjúság 1844–1848/49*. Bp. 1882. 80.

kelljen nyilvánítanom – mert kilátást nem nyújt – és oda kelljen lépnem az időszaki sajtóhoz és aprószerű tárgyakra forgácsolni erőmet. Én 3 laphoz is voltam szerkesztőül felhíva: de nem fogadám el; mert mint izgató, a haza jelen körülményei közt, nem akarok fellépni. És visszatértem családi tűzhelyemhez, a históriához. Meddig maradhatok itt, azt sok tekintetben tisztelt kultuszminiszter úr döntendi el.

V. P.⁹

Ez a levél tehát Eötvösnél lehetett, amikor a május 6-i ifjúsági közgyűlés küldöttsége a minisztert megkereste. A szószóló Korányi Frigyes előterjesztésére Eötvös hangsúlyozta, hogy az egyetemi reform az egyik legfőbb gondja, de az egyrészt még részleteiben kidolgozandó, másrészt pedig a rendes tanári kinevezéseket csak néhány évi magántanárság után találná helyesnek, ha az illető valóban népszerű, hogy az ifjúság ne kényszerüljön olyan személyt hallgatni, akiben nincs bizalma. Ezt és a továbbiakat sikerült Eötvösnek olyan meggyőző érveléssel előadnia, hogy a küldöttség a megismételt elutasítást tudomásul vette, sőt az egyetemi hallgatók május 7-én tartott újabb közgyűlése is megnyugodva fogadta azt.¹⁰

Ilyen előzmények után – de lehet, hogy még a második küldöttség látogatása előtt – született meg Eötvös alábbi, május 6-án kelt saját kezű levele Vasvárihoz. Az ugyancsak megszólítás nélküli levél szövege a következő:

Minthogy a történettudományi tanárságra nézve, mielőtt az egyetem öszves szerkezetében a legszükségesebb változások nem történtek, a jelen oskolai év alatt, semmi újabb rendelkezések történni nem fognak; Önnek írásban kijelentett kívánságát nem teljesíthetem. A jövőre nézve – amennyiben tisztelt

⁹ L. Országos Levéltár H 117. Vasvári Pál iratai. Autográf, tintával írott levél. A szöveget közli – önkényes kurziválással – Thallóczy: i. m. 80. A levél eredeti őrzési helye az 1848-as vallás- és közoktatásügyi minisztérium levéltárában volt; l. Hajdú: i. m. 51.

¹⁰ MT, 1848. máj. 9 (47), 187.

uraságod e tanszék elnyerését később is óhajtaná – útmutató-sul kijelentem: hogy valamint minden jól rendezett egyetemnél, úgy a pestinél is, rendes tanárrá ezentúl csak az fog kineveztetni, ki vagy valamely *szorosan szaktudományi* munka által magának általjánossan elesmert irodalmi nevet szerzett, vagy az egyetemenél és akadémiáknál magát mint privát docens már kitünteté; s hogy míg hivatalos működésem tart, én e szabálytól – mely minden önkénynek legjobb óvszere – soha eltérni nem fogok, bármily nagy legyen is azon vélemény, melyben [sic] egyes tanszékeket kívánó egyedek, képessége s jeles tehetségei iránt viseltetem. – Hazafiúi tisztelettel,

alázatos szolgája
Eötvös József^{1 1}

Május 6-án a Batthyány távollétében az őt helyettesítő Deáknál tartott minisztertanácsi ülésen Eötvös nyilván beszámolt a történekről, mert Széchenyi aznap a következőket jegyezte fel naplójába: „Vasvárit professzorrrá választották a diákok. Eötvös nem akar engedni . . . de fog!”^{1 2} Mint látjuk, ez nem történt meg, igaz, Eötvös a második küldöttség megérkezése előtt esetleg már értesülhetett arról, hogy a közgyűlés eleve kimondotta: semmiféle demonstrációt nem helyesel, sőt nem fogják megengedni, hogy ilyenekkel az egyetem hírért bemocskolják.^{1 3} A történehez még hozzátartozik, hogy 1848 júniusában nyugdíjazták ugyan Reisinger János egyetemi tanárt, a bölcsészeti kar történeti tanszékének vezetőjét, helyére pedig kinevezték a már említett Horváth Árpádot – Szendrey Júlia leendő második férjét –, de az így

^{1 1} L. *Vasvári Pál iratai*. A levél külzetén ugyancsak Eötvös sk. írása: „Vasvári Pál úrnak megkülönböztetett tisztelettel. *Pesten*.” A levél szövegét közli némi olvasati eltéréssel Thallóczy: i. m. 81.

^{1 2} Széchenyi István: *Napló*. Válogatta, szerkesztette és a jegyzeteket készítette: Oltványi Ambrus. Bp. 1978. 1244.

^{1 3} Eötvös elleni demonstrációra nem került sor, de máj. 8-án a fővárosi macskazenéből kijutott Nyéki Mihálynak, Eötvös frissen ki-nevezett osztályfőnökének is. (Az esetről *Országos macskazene* címmel a MT, máj. 9-i száma ad hírt.)

megürült magántanári állást Vasvári nem kapta meg.¹⁴ Igaz, ekkor ő már a pénzügyminisztérium adó- és pénzügyi osztályának volt a titkára.

Eötvös lemondólevele

A Batthyány-kormány 1848. szeptember 11-én lemondott, de nem ismerjük sem az egyes miniszterek, sem a miniszterelnök erre vonatkozó írásos nyilatkozatát.¹⁵ Az 1848. évi minisztérium levéltárában, a vallás- és közoktatásügyi minisztérium nem iktatott elnöki iratai között azonban ott található Eötvös szeptember 9-én kelt feltételes lemondó levele és mellette a minisztérium tisztviselőihez szóló egyidejű rendelete. Mindkét irat idegen kéz írása, csak az aláírás Eötvösé. Forma szerint csak az első, a Szász Károly államtitkárhoz intézett lemondó nyilatkozat tartozik a szorosán vett levél műfajához – az is csak szélesebb értelmezés esetén –, életrajzi vonatkozásai miatt azonban a két rövid irat megérdemli az együttes közreadást.

A keletkezés körülményeinek tisztázása előtt lássuk először a két okmányt!

Szász Károly vallás és közoktatásügyi álladalmi titkár úrnak

Miniszteri tisztemről netalán bekövetkezendő lemondásom esetében: Önt tárcám kormányzatával ideiglenesen ezennel megbízván, e részbeni rendeletemet kellő használatul Önnek átteszem.

Budapest, szept. 9-én 1848.

vallás és közoktatási miniszter
B. Eötvös József

¹⁴ Hajdú: i. m. 147. Szentpétery i. m. 376. úgy tudja, hogy egyidejűleg megtörtént Vasvári magántanári kinevezése is, de ezt az állítást semmivel nem támasztja alá.

¹⁵ L. Urbán Aladár: *A nagy év sodrában. Tanulmányok 1848-ról.* Bp. 1981. 499–502.

Rendelet
a vallás és közoktatásügyi minisztérium
minden tisztviselőihez

Önök ezennel értesítettek, miszerint miniszteri tisztemről lemondván, tárcám ideiglenes kormányzatát további rendelkezésig ezen minisztérium álladalmi titkárra [sic] Szász Károly úrra bíztam; kinek tehát Örök, mint ezentüli főnöküknek, hivatalos rendeleteit híven és pontosan teljesíteni köteleztetnek.

Budapest, szept. 9-én 1848.

vallás és közoktatási miniszter
B. Eötvös József^{1 6}

Ismeretes, hogy augusztus 29 és szeptember 9 között Batthyány és Deák Bécsben tárgyalt, Mészáros Lázár már korábban a déli táborba utazott, Esterházy szeptember első napjaiban lemondott, Széchenyi pedig szeptember 5-én elborult lélekkel hagyta el az országot. A fővárosban tehát a kormány tagjai közül csak Kossuth, Szemere, Klauzál és Eötvös tartózkodott, akik közül Klauzál a miniszterelnököt, Szemere pedig a hadügyminisztert helyettesítette. A bizonytalansággal teli napokban, amikor – a Bécsben levő Batthyányék megkerülésével – megérkezett az udvar ultimátuma (a hírhedt „Staatschrift”), amikor Batthyányék kudarcáról hozták a hírt a császárvárosból érkező futárok, s amikor az országgyűlésnek az uralkodóhoz menesztett küldöttsége sem tért vissza az előírt negyvennyolc órán belül, talán nem csodálkozhatunk a fenti iratok megszületésén. Különösen akkor nem, ha ismerjük Eötvös szorongásait, amelyek szeptember 29-én véglegesen menekülésre készítették. Mivel ezekben a napokban Eötvös is járt Bécsben, a kérdés az, hogy a között *feltételes* lemondó nyilatkozat a bécsi út előtt vagy után keletkezett?

^{1 6}OL H 54. VKM elnöki nem iktatott iratok. (Nagy valószínűség szerint mindkét iratot Markovics László fogalmazta, aki szept. 7-én lépett elő miniszteri titkárból tanácsossá.) A tisztviselőkhez intézett rendeletet közli Felkai László: *Eötvös József közoktatásügyi tevékenysége*. Bp. 1979. 110.

Pulszky Ferenc, a bécsi magyar külügyminisztérium volt államtitkára említi emlékirataiban, hogy Batthyányék bécsi tartózkodása idején értesült arról, hogy Eötvös Bécsbe érkezett s ott álnéven jelentkezett be a szállodába. Majd megjelent Eötvös és útlevelet kért tőle Svájcba. Arra a kérdésre azonban, hogy lemondott-e miniszteri tisztéről, nemmel felelt, így Pulszky – legalábbis először – megtagadta az útlevél kiállítását. Azt javasolta Eötvösnek, hogy vegye fel a kapcsolatot Batthyányval és Deákkal. Később – mondja Pulszky – Eötvös megnyugodott, megígérte, hogy visszatér Pestre, de az útlevelet a biztonság kedvéért mégis kérte. Pulszky ekkor az egész család számára kiállította az útlevelet.¹⁷

Ferenczi Zoltán Pulszkyra hivatkozva, ezt az epizódot szeptember 6–9. közötti időszakra teszi és azt írja, hogy Eötvös azután Deákkal tért vissza Pestre.¹⁸ Ez azonban már eleve gyanús, mert Batthyány és Deák együtt tért vissza az országgyűlés küldöttségével szeptember 10-én és a nehezen várt esemény annyira az érdeklődés középpontjában állott, hogy a számtalan szemtanú közül legalább egyeseknek fel kellett volna figyelni Eötvös visszatérésére is. Erről azonban egyik sem szól. Így elesik az a feltételezés, hogy Eötvös Pulszky intését megfogadva, hazatérve azonnal megírta – esetleg antedatálta – feltételes lemondólevelét.

Sötér István Eötvös életrajzában korrigálta Ferenczinek ezt a tévedését, rámutatva, hogy Eötvös nem Batthyányval és Deákkal tért haza, hiszen Trefort levelei arról tanúskodnak, hogy szeptember 13-án Eötvös még Bécsben volt.¹⁹ De marad a kérdés: milyen támpontot nyújt elutazása időpontjához a közölt lemondó nyilatkozat? Ennek eldöntésére ismét vissza kell térni Pulszkyhoz, akinek emlékezete, mint a fentiekből látható, a részleteket illetően nem működött tökéletesen. Úgy tűnik azonban, hogy Eötvös ijedelmének, menekülésének oka mélyebben rögzült, talán annak meglepő indoka miatt. Pulszky szerint Eötvös így adta okát menekülésének: „Anarchia állt be, Ivánka Imre bejött honvédjeivel, igazi rablóbanda, s elfoglalta erővel az Ujépületet.”²⁰ Mivel ez szeptember 9-én délután vagy este történt, a jelek szerint Eötvös azonnal megírta feltételes lemondását és Bécsbe utazott,

¹⁷ Pulszky Ferenc: *Életem és korom*. Bp. 1880. I. 122.

¹⁸ Ferenczi Zoltán: *Báró Eötvös József 1813–1871*. Bp. 1903. 169.

¹⁹ Sötér István: *Eötvös József*. Bp. 1967.² 232. Trefort szept. 15-én írta Bécsben tartózkodó feleségének, hogy aznap reggel Eötvös váratlanul megjelent nála Pesten. L. V. Waldapfel Eszter: *A forradalom és szabadságharc levelestára*. Bp. 1952. II. 46.

²⁰ Pulszky: i. m. II. 122.

nyilván az első hajóval – ha ugyan nem gyorskocsival tette meg az utat. Batthyányékkal semmi esetre sem találkozhatott Bécsben, mert azok 9-én délután indultak hajóval vissza. Ha Eötvös is hajóval ment, úgy a gőzösök valahol a Dunán kerültkék el egymást.

De – kérdezhetjük – miért válaszolta Eötvös Pulszkynek azt, hogy nem mondott le. Kérdés, hogy miként mondta ezt. Válaszolhatott egyszerűen tagadólag a lemondást firtató kérdésre, de el is mondhatta azt, amit ténylegesen tett. Pulszky számára ugyanis ez utóbbi sem merítette ki a lemondás tényét, hiszen amit Eötvös tett, az nem volt *szabályos* lemondás. Ezt a lépést nem feltételelesen (és titokban) kellett volna megtennie, hanem nyíltan: vagy István főherceg nádornak, vagy a Batthyányt helyettesítő Klauzálknak kellett volna lemondását benyújtania. Az Eötvös által szeptember 9-én aláírt okmány csak „netalán bekövetkezhető” lemondásról beszél, vagyis *lehetőségről*, amely a későbbiekben állhat elő. Nem kétséges, hogy erről a nyilatkozatról igen kevesen tudtak, s azt Szász Károlynak csak Eötvös Bécsből érkező utasítására kellett volna nyilvánosságra hoznia. (Érdekes, hogy az iratot Eötvös nem saját kezűleg írta, mint a Vasvárihoz intézett levelet.)

Felmerülhet még a kérdés, hogy hihetünk-e az iratokon levő dátumnak. Úgy tűnik, igen. Szeptember 9. előtt nem volt különösebb oka Eötvösnek lemondani, szeptember 11-én reggel pedig a minisztertanácsot követően megtörtént – Szemerét kivéve – az egész kormány lemondása. (Szász Károly nyilván tájékoztatta Batthyányt a kezébe adott okmányok tartalmáról.) Így a későbbiekben nem volt szükség arra, hogy ezt a dátumot használja. A váci tábor önkéntes nemzetőreinek a megjelenése pedig, ami szeptember 9-én történt, kétségtelenül némi izgalmat váltott ki a fővárosban azzal, hogy megszállta a sorkatonaság kezén levő s a tüzérségi készleteket őrző Újépületet. Ha Eötvös mint a kormány tagja értesült arról is, hogy Pest-Buda környékén részben idegen nemzetiségű serezedi alakulatok jelentek meg, részben pedig újabb önkéntes nemzetőri zászlóaljok gyülekeznek, az Egyenlőségi Társulat pedig toborzást hirdet, akkor joggal gondolhatott arra, hogy a főváros a fegyveres harc, a polgárháború küszöbén áll.

Trefort leveléből tudjuk, hogy Eötvös szeptember 15-én reggel már ismét Pesten volt. Ugyanakkor azt is tudjuk, hogy még aznap Kossuth javaslatára tizenkét tagú bizottságot küldtek a bécsi birodalmi gyűléshez, amelybe – Deák és Szemere mellett – Eötvöst is beválasztották.²¹

²¹ Beér János–Csizmadia Andor: *Az 1848/49. évi népképviseleti országgyűlés*. Bp. 1954. 232., 247; Waldapfel II. 52; Pulszky I. 164; Sőtér 233.

Így Eötvös szeptember 16-án reggel újra Bécsbe indult, s onnan valószínűleg szeptember 21-én tért vissza a deputációval.²² Mivel a küldöttséget Deák vezette, így Eötvös az ő kíséretében érkezett vissza a fővárosba. Ferenczi valószínűleg ezt tévesztette össze Eötvös előbbi visszatéréssel, amikor Deák társaságát emlegette.

URBÁN ALADÁR

BABITS KALLÓDÓ ÉRTEKEZÉSE

Egyetemi szakvizsgájához mellékelt önéletrajza szerint Babits az első félévben kivált a régebbi francia irodalmat tanulmányozta. „De foglalkoztam az orosz irodalommal is – írja –, s erről szóló egy értekezésemet Nagys. Bodnár Zsigmond egyet. magántanár (tudtomon kívül!) közzé is tette valamely hetilapban.”

Bodnár Zsigmond, a társadalom változásait magyarázó „erkölcsi törvény” felfedezője a magyar századforduló szellemi életének különc gondolkodója volt. Önálló folyóirat-kísérlete, Az Eszme néhány szám után szűnt meg. Egyetemi előadásain szűk körben fejtegette elveit. Az ősz Bodnár Zsigmond félreértett ember – állapítja meg Kosztolányi 1905-ben. Az irodalom leendő megújítói közül azonban számosan hallgatói voltak. A kilencvenes években Osvát Ernő találkozott tanításaival, később Babits és Kosztolányi is.

A századforduló sajtórengetegében bujkáló írást, Babits első nyomtatásban megjelent tanulmányát *Az orosz irodalom* címmel 1903. szeptember 30-án közli a Lengyel Gizella szerkesztette Uj Világ. Bodnár tekintélye a tanítvány művére is átsugárzott: az általa közzétett vázlatos Babits-dolgozatot a tartalomjegyzék mint esztétikai cikket jelöli meg. Az értekezésben Bodnár nyilván saját elveinek alkalmazását láthatta.

A fiatal Babits – Bodnárt követve – az „idealismus-realismus” ellentétpár szerint osztályozza az orosz irodalom alkotóit; de nézeteinek mélyebb gyökerei, szemléletének messzebbre ható sajátosságai vannak. (Jelzi ezt az is, hogy már itt következetesen *realizmusnak*, *idealizmusnak* írja Bodnár kategóriáit.) A filozófusnak készülő bölcsész szemlélete előlegezi már a bergsoni életfilozófia szellemében felállítandó hierarchiát.

Babits értékrendjéhez olyan írói szemlélet áll a legközelebb, mely a bodnári eszmeerő-tan szóhasználatában „realistát” jelent. A realista ugyanis emberszerető, csak a részletet, a kicsit látja, s nem gúnyolja azt.

²² Deák szept. 22-én számolt be küldetésükről az országgyűlésnek.